

اردیبهشت ۱۴۰۱

مسلسل: ۱۸۲۲۴

گزارش تقنینی در مورد اصلاح موادی از قانون راجع به

حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹

(شاخص‌ها و فرایند ثبت آثار غیر منقول)

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۸۲۲۴

کد موضوعی: ۲۷۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: گزارش تقنینی در مورد اصلاح موادی از قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ (شاخص‌ها و فرایند ثبت آثار غیرمنقول)

نام دفتر: معاونت پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی - مطالعات فرهنگی و آموزش

تهیه و تدوین: سعید شفیعا

همکاران خارج مرکز: محمد حسن طالبیان، مصطفی پورعلی

اظهار نظر کنندگان داخل مرکز: شهاب طلایی شکری، رضا مستمع، یحیی مزروعی ابیانه، محمدمامین خوانساری

اظهار نظر کنندگان خارج مرکز: فرج‌الله ایرانیپور، مهرانوش فولادی نشتا، عبدالمهدی همت‌پور، نوروز رجبی، مریم اطیابی، پرهام مهرآور، ترانه یلدا، اسکندر مختاری طالقانی، لیلا کفاش‌زاده
ناظران علمی: موسی بیات، کمیل قیدرلو

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. قانون راجع به حفظ آثار ملی
۲. ضوابط ثبت
۳. مصادیق ثبت
۴. آثار ملی
۵. آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۲/۳۱

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	بیان مسئله
۴.....	بررسی کارشناسی قانون راجع به حفظ آثار ملی
۱۷.....	نتیجه گیری
۲۹.....	منابع و مآخذ

گزارش تقنینی در مورد اصلاح موادی از قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ (شاخص‌ها و فرایند ثبت آثار غیرمنقول)

چکیده

بررسی موضوع حفاظت از میراث فرهنگی نیازمند نگاهی باز و کل‌نگر به ذی‌نفعان این حوزه دارد. مبتنی بر تجربیات جهانی، ثبت آثار در فهرست‌های ذی‌ربط اقدامی مقدماتی و بسیار محدود، تنها برای کاهش سرعت فرسودگی و تخریب این آثار است و نمی‌توان به‌عنوان تنها گزینه روی آن تأکید داشت. اما در شرایط فعلی کشور، بهترین گزینه برای حفاظت از میراث فرهنگی (و طبیعی) تمرکز بر اصلاح و بازبینی فرایندها و شاخص‌های ثبت آثار ملی است، زیرا این اقدام زیرساخت‌های لازم برای فعالیتهای تکمیلی حمایتی و حفاظتی را فراهم خواهد ساخت و درنهایت می‌تواند زمینه‌های لازم برای فعال‌سازی و به‌کارگیری مؤثر کنشگری مالکان و متصرفان قانونی این آثار شود.

بررسی‌ها نشان می‌دهد در موضوع ثبت آثار در فهرست‌های ذی‌ربط متأسفانه مسائل بسیار فنی و شرعی وجود دارد که موجب شده داشته‌های حقوقی این حوزه از نظر کیفی کم‌اثر و ناتوان شود. قانون راجع به حفظ آثار ملی که در سال ۱۳۰۹ تصویب شده است یکی از قوانین قدیمی کشور است که بسیاری از مسائل مربوط به آثار ملی و فعالیتهای معطوف به آن را تشریح کرده است. این قانون به جهت جامعیت و مرجعیتی که همچنان

داراست می‌تواند محور تدوین قوانین تکمیلی قرار گیرد و موجب انسجام و یکپارچگی این حوزه شود.

اکتفا کردن به معیارهای ساده و اولیه، تفسیری و ذهنی شدن ارزیابی آثار، نامشخص بودن فرایند ثبت اثر، توجه نکردن به مسائل شرعی (مثل مالکیت، بیت‌المال مسلمین و حکومت دینی) و نحوه رسیدگی به شکایات مالکان از جمله ایرادهای کلی است که به مواد قانونی وارد است. بنابراین لازم است تا معیارهای جامع و کاملی گردآوری شود و در کنار آن مصادیق هر کدام بر مبنای آثار ثبتی برجسته شناسایی گردد. همچنین فرایند ثبت آثار به صورت شفاف و روشن تدوین و تشریح شود تا مشکلات جاری کشور در این حوزه برطرف شود.

بیان مسئله

قانون راجع به حفظ آثار ملی به‌عنوان قانون مادر و ریشه‌ای حوزه ثبت آثار ملی با ۲۰ ماده در آبان‌ماه ۱۳۰۹ مصوب شده است. این قانون در شرایطی تدوین شد که پس از دوره قاجار همچنان دست‌اندازی‌های فراقانونی به حوزه میراث فرهنگی وجود داشت. با تصویب این قانون عملاً بخش‌های مهمی از مفاهیم حفاظتی میراث فرهنگی برای اولین بار در کشور مطرح شد و در قالب قانونی مدون و مشخصی مستند شد. این قانون به موضوعات مختلفی مثل تعریف شاخص‌های ثبت آثار ملی، فرایند انجام ثبت، حقوق مالکان و جرم‌انگاری‌های مربوطه، احکامی در مورد اموال منقول و ثبت آن، حفاری‌های تجاری و علمی، احکام و جرم‌انگاری در حوزه حفاری و اکتشاف، پرداخته است که در نوع خود قابل تأمل و توجه است. نسخ نشدن بخش‌های مهمی از این قانون تا به امروز و مطرح شدن

مواد مرتبط با این قانون به صورت پراکنده در قوانین دیگر، وارد شدن ایرادهای شرعی متعدد به موادی که تقابل بین حقوق عمومی و خصوصی را شامل شده است و بی پاسخ ماندن موضوع توسط نهادهای ذی ربط، گذشت حدود ۹۰ سال از تاریخ تصویب این قانون و تغییر اقتضائات و لزوم توجه به آن باعث شده تا بررسی و تدوین اصلاحیه یا پیش نویس های جدید برای موضوع ثبت و فرایندهای ذی ربط دارای اولویت باشد.

یکی از کلیدی ترین مسائل که دامنه نفوذ قانون راجع حفظ آثار ملی را کم کرده است، بحث هایی است که به واسطه نامه شماره ۶۰۷۶ مورخ ۱۳۶۱/۸/۳ شورای نگهبان در پاسخ به سؤال شورای عالی قضایی درباره این قانون به جای مانده است. در این نامه فقهای شورای نگهبان شمول قانون مذکور نسبت به املاک شخصی را مغایر شرع دانسته اند^۱. آثار و پیامد این نامه را می توان در مجموعه تلاش های مالکان خصوصی برای خروج آثار ثبتی از فهرست آثار ملی و آرای صادر شده دیوان عدالت اداری در تأیید برخی از این درخواست ها مشاهده کرد.^۲ برخی پرونده های مطرح در دیوان عدالت اداری^۳ موجب

۱. متن نامه: شماره ۶۰۷۶ ۱۳۶۱/۸/۳ شورای عالی محترم قضایی پیرو نامه شماره ۵۷۳۶ مورخ ۶۱/۷/۱۷ قانون حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ و اصلاحی ها و الحاقات بعدی آن در جلسه مورخ ۱۳۶۱/۷/۱۷ فقهای شورای نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت و شمول قانون نسبت به املاک شخصی به نظر اکثریت آقایان فقهای شورا مغایر موازین شرع تشخیص داده شد. دبیر شورای نگهبان -لطفا... صافی مجمع مشورتی فقهای شورای نگهبان در جلسه ششصد و سوم مورخ ۱۳۹۲/۱۰/۷ ایرادات وارده به این قانون را در نامه شماره ۶۸۰/ف/۹۲ تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۱۷ به صورت مبسوط شرح داده است که مستندات آن در این گزارش مورد بحث قرار خواهد گرفت. این نامه در راستای نامه شماره ۶۰۷۶ مورخ ۱۳۶۱/۸/۳ تدوین شده است. هر چند اظهار نظرات این شورای به عنوان نظر شورای نگهبان در نظر گرفته نمی شود.

۲. برای اطلاعات بیشتر به گزارش کارشناسی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی با عنوان آسیب شناسی جایگاه دیوان عدالت اداری در خروج آثار تاریخی و فرهنگی از فهرست آثار ملی ثبت شده با شماره مسلسل ۱۷۸۲۷ مراجعه نمایید.

۳. شایان ذکر است، آخرین دستورالعمل اجرایی ثبت که به تشریح فرایند تأکید دارد در سال ۱۴۰۰ به تأیید دیوان عدالت اداری نیز رسید و این به معنای هم راستایی بیشتر دیوان عدالت اداری با موضوع ثبت آثار ملی است.

شده تا آثار ثبتی بسیاری از فهرست آثار ملی خارج شود.^۱ دلیل این خروج از ثبت را می‌توان در دو حوزه قوانین و مقررات دسته‌بندی کرد. ناکارآمدی حوزه قوانین و مشکلات موجود در فرایندهای اجرایی ثبت آثار ملی و در حوزه کسب‌وکار، تأثیرات دلالتی اراضی بافت‌های تاریخی و سوءاستفاده از مشکلات حوزه قوانین و مقررات برای مقاصد ساخت و ساز در این بافت‌ها مطرح است.

در این گزارش با تأکید بر ۴ ماده اول قانون راجع به حفظ آثار ملی که به دو محور اساسی و پرمسئله معیارهای ثبت آثار ملی و فرایند اجرایی ثبت مربوط است، ایرادهای شرعی و فنی قانون بررسی می‌شود. به فراخور نیاز قوانین موضوعه و دستورالعمل‌های کاربردی که در این حوزه به‌عنوان جایگزین مورد استفاده قرار گرفته است، مورد اشاره قرار خواهد گرفت تا نهایتاً موادی به‌روزتر و مناسب‌تر پیشنهاد شود.

بررسی کارشناسی قانون راجع به حفظ آثار ملی

متن ماده (۱)

کلیه آثار صنعتی و ابنیه و اماکنی که تا اختتام دوره سلسله زندیه در مملکت ایران احداث شده اعم از منقول و غیر منقول با رعایت ماده (۳) این قانون می‌توان جزء آثار ملی ایران محسوب داشت و در تحت حفاظت و نظارت دولت می‌باشد.

۱. برای دسترسی به فهرست آرای موجود، صادره از دیوان عدالت اداری در حوزه میراث فرهنگی مینی‌بر ورود موضوع شکایت و خواسته به کتاب دادرسی اداری در حوزه میراث فرهنگی، تألیف امیرحسین شادنوش از انتشارات مجمع علمی و فرهنگی مجد صفحات ۱۶۱ تا ۱۸۶ مراجعه گردد.

نکات شرعی:

- ایراد شرعی برای این ماده گزارش نشده است.

نکات فنی:

- اثر ملی اصطلاحی نام آشنا با قدمت حدوداً ۹۰ ساله است که توسط قانونگذاران ایرانی استفاده شده است. نخستین بار این اصطلاح در تألیفات روشنفکران دوره قاجاریه مطرح شد و بحث حفاظت و حراست از آن پیش کشیده شد. پس از روی کار آمدن حکومت پهلوی در سال ۱۳۰۹ با تصویب قانون مورد بحث این گزارش، این واژه وارد نظام حقوقی کشور شد.^۱ هر چند تا به حال در مورد این واژه تعریف شفافی ارائه نشده است اما می‌توان آن را شامل کلیه آثار منقول و غیرمنقولی که نشانه و یادگار ارزشمند از هویت، فرهنگ، مذهب، تاریخ، علم، صنعت، طبیعت و تمدن ایرانی و اسلامی ملت ایران دانست که باید توسط دولت در کمال اصالت برای نسل‌های آینده مورد حفاظت و نظارت قرار گیرد.
- یکی از پرتکرارترین دلایلی که قضات دیوان عدالت اداری به‌واسطه آن اجازه خروج از فهرست ثبت آثار ملی را صادر می‌نمایند، عدم ارائه دلایل کافی مبتنی بر شمول ماده (۱) این قانون است. منظور همان قید «تا اختتام دوره سلسله زندیه در مملکت ایران احداث شده باشد» است که بازه خاصی را به‌عنوان حد زمانی برای ثبت آثار ملی در نظر گرفته است که به‌نظر بسیار قدیمی و غیرقابل استناد است. سلسله زندیه از سال ۱۱۲۹ تا ۱۱۷۴ پس از سلسله افشاریان به مدت ۴۵ سال در ایران حاکم بود. پس از آن سلسله قاجار به مدت ۱۳۰ سال از ۱۱۷۵ تا ۱۳۰۴ در ایران حکومت داشته‌اند. بنابراین

۱. برای کسب اطلاعات تکمیلی در مورد مفهوم آثار ملی و کسب آگاهی از واژگان هم‌عرض استفاده شده در قوانین به «مقاله مفهوم‌شناسی و تاریخچه آثار ملی در حقوق ایران» نوشته حامد کرمی و سمیه خیرخواه در فصلنامه پژوهش‌های حقوقی میان‌رشته‌ای، پاییز ۱۳۹۹ مراجعه نمایید.

از تاریخ تصویب این قانون تا انتهای سلسله زنده، حدود ۱۳۵ سال فاصله وجود دارد. یعنی قانونگذار برای اعتباربخشی آثار، گذشتن حداقل ۱۳۵ سال از تاریخ ساخت اثر را مد نظر قرار داده است. این درحالی است که طبق قانون فدرال ایالات متحده آمریکا، گذشتن حداقل ۵۰ سال از تاریخ بنا برای نامزد کردن یک اثر برای ثبت در فهرست آثار ملی کافی است و در صورتی که اثر مورد نظر دارای برخی خصوصیات باشد، امکان ثبت آن وجود دارد.^۱

از انتهای سلسله زنده تا زمان نگارش این گزارش (سال ۱۴۰۰) حدود ۲۲۶ سال فاصله زمانی وجود دارد که به دلیل به روز نشدن قانون، بخش مهمی از آثار خلق شده در این بازه زمانی دارای قابلیت ثبت ملی و حفاظت نیستند. جای تأکید دارد، آثاری که مربوط به دوره زنده است، یا پیش از آن ثبت ملی شده‌اند یا دیگر بقایایی از آنها وجود ندارد و عملاً تعریف این محدوده زمانی برای شناسایی اثری با عنوان اثر ملی فاقد کاربرد است. بنابراین کاملاً منطقی است که شکایات ارسال شده مالکان خصوصی به دیوان عدالت اداری برای خروج از ثبت (آثاری که مالک آن هستند) که به دلایلی توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ثبت ملی شده‌اند، فاقد مستندات مثبت مرتبط با احداث در دوران پیش از قاجار باشد.

هرچند طبق تبصره «۲» قانون تجدید استخدام آقای آندره گدار تبعه فرانسه برای مدیریت باستان‌شناسی و موزه و کتابخانه مصوب ۱۳۲۳ آمده است، آثار صنعتی و ابنیه و اماکنی که در دوره قاجاریه تا آغاز مشروطیت ساخته شده و جنبه عمومی دارد جزو آثار ملی و مشمول ماده (۱) قانون مصوب ۱۳۲۹ است، اما به واسطه قید شدن شرط دارا بودن

1. National Historic Preservation Act of 1966, as amended, 16 U.S.C. 470 *et seq.*, and E.O. 11593. National Historic Preservation Act of 1966, as amended, 16 U.S.C. 470 *et seq.*, and E.O. 11593.

جنبه عمومی، بخش مهمی از آثار غیرعمومی را شامل نمی‌شود. جای توجه دارد تا چند سال گذشته، دارا بودن جنبه عمومی نیز توسط هیچ دستورالعمل یا آیین‌نامه مشخصی تعریف و تشریح نشده بود.

تأکید بر قیود زمانی در صورتی متعارف است که قیدهای تعریف‌کننده دیگری مثل قیدهای توصیفی یا مصداق‌های تشریحی مکمل شناخت باشد. قیدهای زمانی و وابستگی به دوران و سلسله‌ای خاص می‌توانند در مواردی لازم یا کاربردی باشند، اما کافی و تمام‌کننده نخواهند بود.^۱ برای مثال طبق قوانین ایالات متحده آمریکا، برای اعتبارسنجی ثبت آثار ملی مؤلفه‌های دیگری مثل در ارتباط بودن اثر با رویدادهایی که سهم بسزایی در تاریخ ملی این کشور یا زندگی افراد مهم داشته است، مطرح است. همچنین داشتن ویژگی‌های متمایزکننده اثر، تعلق به استادی ماهر، داشتن عواملی که هویت اثر را متمایز و قابل توجه کند و یا موجب انتقال اطلاعات مهمی در مورد دوران قبل تاریخ یا دوران تاریخی ارائه دهد.^۲

قانون دیگری با عنوان قانون ثبت آثار ملی مصوب ۱۳۵۲ نیز در این حوزه وجود دارد که آثار غیرمنقولی را که از نظر تاریخی یا شئون ملی واجد اهمیت^۳ باشند، بدون توجه به زمان خلق اثر، شامل قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ نموده است. روایت‌های غیرمستندی وجود دارد که این قانون برای ثبت اثر برج آزادی در فهرست آثار ملی تدوین شده است و نگاه جامع و کاملی نسبت به نیازهای حوزه میراث فرهنگی نداشته است که

۱. به عقیده کارشناسان تأکید بر سن بنا یا دوره زمانی ساخت يك اثر به‌عنوان معیار اصلی شناسایی اثر ملی کار صحیحی نیست. این کار موجب تقلیل مفهوم اثر ملی به اثر دارای سن یا قدمت تاریخی می‌شود.
2. National Historic Preservation Act of 1966, as amended, 16 U.S.C. 470 *et seq.*, and E.O. 11593, Code of federal regulations, Title 36, Chapter I/ Part 60/ 60.4 Criteria for evaluation
۳. لازم است تا مشخص شود دارای شئون ملی بودن دقیقاً یعنی چه و برای آن تعریف شفافانه ارائه شود.

البته این ادعا در تأثیرات مثبت قانون برای حوزه ثبت آثار ملی بی‌تأثیر است.^۱ همین سبک قانونگذاری موجب شده تا تفسیر محوری و ذهنی‌گرایی نیز در مورد قید «از نظر تاریخی یا شئون ملی واجد اهمیت» بودن اعمال شود.

برای برطرف کردن مسئله اساسی تفسیرپذیری و ذهنی شدن تشخیص آثار ملی لازم است تا قانون دو جنبه معیارها و مصادیق را مشخص کند و تنها به تعریف معیارها اکتفا نکند. بنابراین تصمیم‌گیری در مورد اینکه یک اثر دارای ارزش ثبت ملی است یا خیر بهتر است از ترکیب نمونه‌های ثبت شده سمبلیک با معیارهای انتخابی صورت گیرد.^۲

• عبارت «کلیه آثار صنعتی و ابنیه و اماکنی» در صدر ماده (۱) اشاره به سه جنبه متفاوت قابل ثبت دارد. صنعتی بودن مرتبط است با اشیای منقول و صنایع مستظرفه‌ای که دارای ارزش‌های ملی است. ابنیه اشاره به بناهای ساخته شده‌ای دارد که به دست بشر ساخته شده است و دارای وجاهت ملی است. اماکن به آنچه صرفنظر از اینکه توسط انسان ساخته شده یا نه به این امر توجه دارد که دارای خصیصه‌های متمایز ملی است. این سه مورد می‌توانند به شکلی پوشش‌دهنده موارد مدنظر حوزه ثبت آثار باشند، ولی قابلیت توسعه و بسط بیشتر را نیز داراست. برای مثال در مورد مکان رویدادها یا منظر فرهنگی یا دست‌کن‌های بشر به سختی می‌توان ذیل یکی از این سه مورد اثری را تعریف کرد.

۱. که البته بدون توجه به این نیت و ادعای فرضی، وجود همین قانون ظرفیتی است برای برطرف‌سازی معایب قوانین موجود. ضمناً در صورت صحیح بودن این ادعا باز هم کارکرد این قانون بیشتر از ثبت يك اثر تاریخی بوده است و آثار بسیار زیادی از بناهای دوره قاجار به واسطه تصویب این قانون امکان ثبت در فهرست آثار ملی را به دست آورده‌اند.

۲. نمونه کارشناسی شده و مورد تأیید خبرگان برای این موضوع را می‌توان الگوی مطرح شده در دستورالعمل اجرایی ثبت آثار ملی با شماره ۹۸۲۱۰۰/۲۲۰۸۹ مورخ ۱۳۹۸/۷/۹ دانست که برای تمامی معیارها در بخشی جداگانه مصادیقی عنوان شده است. برای مثال برای معیار ۱۴ که در مورد منظر فرهنگی و آثار توأمان انسان و طبیعت، مصداق معتبر و مشهور منظر فرهنگی اورامانات به شماره ثبت ۳۲۸۹۰ عنوان شده است.

- عبارت «می‌توان جزء آثار ملی ایران محسوب داشت» در ماده (۱) نشان می‌دهد که موضوع شناسایی و ثبت آثار ملی بیشتر از آنکه موضوعی اجباری و الزامی باشد، اختیاری و آزادانه است یا اقدامی است که ابتدا براساس حدس و گمان صورت می‌گیرد که البته تشخیص آن به‌عهده وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است. یعنی موضوع شناسایی اثری به‌عنوان آثار ملی به‌واسطه استفاده از واژه «می‌تواند» در ماده (۱) ایجاد ابهام کرده است. در صورتی که جنبه اختیاری بودن ثبت اثر ملی مد نظر باشد، تضاد اساسی با ماده (۴) قانون دارد که در آن مالک مال یا کسانی را که از حضور این مال (دارای ارزش ملی) با خبر شده‌اند، اجبار به اطلاع‌رسانی به دستگاه ذی‌ربط کرده است. اما اگر منظور تأکید بر حدس و گمان در مرحله شناسایی و ثبت آثار ملی داشته باشد، به‌نظر با توضیحاتی که بخش فنی ماده (۲) آمده است دارای همخوانی است. یعنی می‌توان فرایند ثبت آثار ملی را مقوله‌ای گام به گام و اکتشافی دانست.
- مطرح شدن حفاظت و نظارت به‌ترتیب در انتهای ماده (۱) نشان می‌دهد که وظیفه ثبت آثار ملی دارای دو بعد است که حفاظت پیش از نظارت مطرح است.^۱ لذا تکالیف دولت در قبال آثار ملی را باید به تفکیک این دو مؤلفه شناسایی نمود. بنابراین از دولت انتظار می‌رود که ابتدا زیرساخت‌های حفاظتی^۲ را فراهم کند و بعد در حوزه نظارت ورود کند.^۳

۱. که به‌نظر می‌رسد توجه به ترویج در کنار این دو مفهوم نیز لازم است. زیرا بالفعل کردن ارزش این آثار را باید در بهره‌برداری فرهنگی آنها محقق کرد.

۲. این زیرساخت‌ها فقط شامل تجهیزات و امکانات فنی نمی‌شوند و لازم است تا در مورد چگونگی به‌کارگیری ظرفیت‌های مردمی و سازمان‌های مردم‌نهاد نیز تدوین سازوکار گردد.

۳. البته جدا کردن مقوله حفاظت از نظارت و اولویت‌دهی متفاوت به آنها به‌صورت کلی صحیح نیست و شمول آن در اموال خصوصی است که به‌نظر در این قانون نیز بروز پیدا کرده است.

• در متن به آثار ملی اشاره شده است، اما بسیاری از آثار را که در زمان حال هنوز ارزش ملی پیدا نکرده‌اند یا در سطح محلی و منطقه‌ای دارای ارزش هستند نادیده گرفته است. این نادیده‌انگاری می‌تواند موجب خدشه به آثار بالقوه ملی یا آثار واجد ارزش شود. از آنجایی که در این حوزه وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در سال‌های اخیر اقدامات صحیحی انجام داده است و «دستورالعمل تعیین آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی شماره ۹۸۲۱۰۰/۲۸۲۸۶ تاریخ ۱۳۹۸/۹/۴» در این مورد تعیین تکلیف نموده است، می‌توان از آن به‌عنوان ظرفیت قانونی استفاده کرد. در این دستورالعمل، اثر واجد ارزش فرهنگی و تاریخی، اثری در نظر گرفته شده است که برخوردار از ارزش‌هایی محلی و منطقه‌ای به‌لحاظ فرهنگی و یا تاریخی باشند. همچنین آثاری که در فرایند ثبت ملی قرار می‌گیرند نیز در زمره آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی قلمداد می‌شوند. هدف از این تعریف اعمال ضوابط و مقررات برای نگهداری و حفاظت از این آثار است.

متن ماده (۲)

دولت مکلف است از کلیه آثار ملی ایران که فعلاً معلوم و مشخص است و حیثیت تاریخی یا علمی یا صنعتی خاصی دارد، فهرستی ترتیب داده و بعدها هم هر چه از این آثار مکشوف شود ضمیمه فهرست مزبور نماید. فهرست مزبور بعد از تنظیم طبع شده و به اطلاع عامه خواهد رسید.

نکات شرعی^۱:

طبق نظر مجمع مشورتی فقهی شورای نگهبان، اطلاق تکلیف به تنظیم فهرست، مستلزم بررسی خصوصیات املاک مردم و تصرف در آنهاست^۲ و حتی در فرض عدم رضایت مالکین می‌تواند خلاف شرع باشد. همچنین فهرست‌نویسی و قرار گرفتن ملک در مجموعه آثار ملی ولو در فرض عدم رضایت مالکین، مستلزم پایین آمدن قیمت ملک مذکور و خلاف شرع است.

بررسی نکات شرعی:

در موضوع ایراد شرعی وارده به تدوین فهرست از آثار ملی، باید به قوانین مصوب و مورد تأیید شورای نگهبان در دهه‌های اخیر اشاره کرد. برای مثال در بند «ج» ماده واحده قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی مصوب ۱۳۶۴ که بررسی، شناسایی، ثبت و حفاظت از آثار ارزشمند منقول و غیرمنقول فرهنگی-تاریخی کشور را برعهده (سازمان) وزارتخانه قرار داده است. همچنین در بند «۶» ماده (۳) اساسنامه سازمان میراث فرهنگی مصوب ۱۳۶۷ نیز تکلیف شده است که ثبت آثار ارزشمند منقول و غیرمنقول فرهنگی-تاریخی کشور در فهرست آثار ملی و فهرست‌های ذی‌ربط، باید توسط (سازمان) وزارتخانه مربوطه صورت گیرد. همین‌طور طبق ماده (۱۵) قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی - فرهنگی مصوب ۱۳۹۸، وزارتخانه (سازمان) مکلف شده است تا ظرف مدت دو سال از

۱. صفحه اول نامه شماره ۹۲/ف/۶۸۰ به تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۱۷ در مورد دستور قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹/۸/۱۲ که مربوط به جلسه ششصدوشصت‌وسوم مجمع مشورتی فقهی نگهبان در تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۷ است.

۲. شایان ذکر است، با توجه به پیشرفت‌های علمی انجام شده، این مشکل دیگر برطرف شده است و لزومی به این کار وجود ندارد. جای توجه دارد که شورای نگهبان نیز با تأیید قانون جامع حدنگار (کاداستر) کشور مصوب ۱۳۹۲ این تغییر را پذیرفته است. به‌طور خاص در ماده (۳) و تبصره‌های این قانون نقشه‌برداری و حدنگاری پهنه‌های جغرافیایی داخل مرزهای کشور برای کلیه املاک، اراضی، عوارض طبیعی و... امری قانونی است و لزومی به کسب رضایت از مالکان یا در خطر دیدن حق مالکان ذکر نشده است.

تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون، بناهای واجد ارزش برای ثبت در فهرست آثار ملی و فهرست‌های ذی‌ربط را رسماً و به‌صورت عمومی اعلام نماید.

نکات فنی:

- دو عبارت «فعالاً معلوم و مشخص است» و «هر چه از این آثار مکشوف شود»، دال بر این است که موضوع ثبت آثار ملی مقوله‌ای اکتشافی است و در طول زمان در نظر گرفته شده است. بنابراین ممکن است آثاری وجود داشته باشد که هنوز کشف نشده‌اند یا در آینده مورد شناسایی قرار گیرند. این نشان‌دهنده نگاه صحیح قانونگذار به وسعت ظرفیت‌های تاریخی کشور است که به مرور زمان و در آینده امکان کشف بیشتر آثار تاریخی-فرهنگی را ممکن فرض می‌کند.
- با توجه به عبارت «حیثیت تاریخی یا علمی یا صنعتی خاصی دارد»، در حال حاضر قانون به سه حیثیت کفایت کرده است در حالی که با توجه به ماهیت اکتشافی تهیه فهرست آثار ملی، می‌توان حیثیت‌های دیگری در این قانون در نظر گرفت (مثل مذهبی، طبیعی و...).
- از آن جهت که به‌روز کردن فهرست همراه با اطلاع‌رسانی به عامه در نظر گرفته شده است، لازم است تا در مورد محدوده زمانی این افعال نیز اظهار نظر شود.

متن ماده (۳)

ثبت مال در فهرست آثار ملی پس از تشخیص و اجازه کتبی وزارت معارف خواهد بود و لکن ثبت مالی که مالک خصوصی داشته باشد باید قبلاً به مالک اخطار شود و قطعی

نمی‌شود مگر پس از آنکه به مالک اخطار و به اعتراض او اگر داشته باشد رسیدگی شده باشد و وظایف مقرر در این قانون راجع به آثار ملی فقط پس از قطعی شدن ثبت برعهده مالک تعلق خواهد گرفت.

نکات شرعی:^۱

• اطلاق واژه رسیدگی از آن جهت که الزامی به جلب رضایت در آن نیست، خلاف شرع است.

بررسی نکات شرعی:

• موضوع مورد بحث تقابل بین دو حق عمومی و خصوصی است. اگر نظر شرعی قانون، اساس شناسایی و ثبت آثار ملی را به جهت حفاظت و حراست از حقوق عمومی مردم و حقوق بین نسلی به رسمیت شناخته باشد (که به استناد توضیحات ارائه شده در ماده (۲) این‌گونه است)، باید سمت صحیح که منافع عمومی است را انتخاب نماید.^۲ الزاماتی که به واسطه احکام شرعی ایجاد می‌شود الزاماً با جلب رضایت و نظر همگان همراه نیست، ولی به واسطه استدلال‌هایی که به‌عنوان پشتوانه داشته است، توسط جامعه پذیرفته و اجرا می‌شود.^۳ اگر طبق مواد پیشین که مورد بحث قرار گرفته، اموالی از اموال مالکان خصوصی شناسایی شود که دارای وجه متمایزهای لازم برای ثبت در فهرست آثار ملی است (یعنی وجهه عمومی و ملی آن مورد تأیید قرار گرفته است) نمی‌توان صرفاً از جهت مالکیت خصوصی و قاعده تسلیط به آن نگاه کرد، زیرا در صورت عدم حفاظت و نظارت دولت و

۱. صفحه اول نامه شماره ۹۲/ف/۶۸۰ به تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۱۷ در مورد دستور قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹/۸/۱۲ که مربوط به جلسه ششصد و شصت و سوم مجمع مشورتی فقہی نگهبان در تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۷ است.

۲. درحالی که برای حق شخصی مردم نیز باید چاره‌ای اندیشید.

۳. برای مثال، احکام شرعی در مورد ارث و تقسیم اموال بین زن و مرد که اگر قرار باشد نظر دو طرف در مورد چگونگی اختصاص ارث مورد پرس‌وجو قرار گیرد، به سادگی رضایت طرفین جلب نخواهد شد.

نابودی یا زوال بخش یا تمامیت این اثر، عملاً قاعده لاضرر در نظر گرفته نشده است. بنابراین اجبار به جلب رضایت از مالک خصوصی در شرایطی که حقوق عمومی نیز مطرح است، نباید شرط قرار گیرد و موضوع رسیدگی صحیح است. زیرا رسیدگی از طریق بررسی مستندات و ادعاهای مالک در مورد نداشتن ارزش ملی صورت می‌گیرد و عملاً موضوع مورد بررسی اقدامی کارشناسی و تخصصی با تأکید بر حقوق عمومی است نه شخصی و تفسیرپذیر. آنچه در این بخش لازم است، وجود قوانین برای حمایت از مالکان و متصرفان قانونی آثار ثبت شده است تا موجب جلب رضایت مالکان این آثار شود.

نکات فنی:

- با توجه به تغییراتی که در وزارتخانه‌های کشور رخ داده است، متولی ثبت اثر در فهرست آثار ملی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است که باید به جای وزارت معارف قرار گیرد. به نظر می‌رسد با توجه به تحولات انجام شده در این وزارتخانه و شکل‌گیری شورای ملی ثبت آثار تاریخی و فرهنگی منقول، شورای ملی ثبت آثار تاریخی و فرهنگی غیرمنقول، شورای ملی ثبت میراث طبیعی، شورای ملی ثبت میراث فرهنگی ناملموس، می‌توان ظرفیت‌های این شوراها را در قالب اصلاح قانون به کار گرفت.
- همان‌طور که در مورد تشخیص و ثبت اثر در این ماده تعیین تکلیف شده است، لازم است تا در مورد خروج از ثبت یا حذف از ثبت نیز تعیین تکلیف شود. زیرا به دلایل متعددی مثل از بین رفتن کامل اثر یا خروج توسط دیوان عدالت، می‌توان یک اثر ملی از فهرست ملی حذف شود. اگر قرار باشد که فهرست آثار ملی، فهرستی ارزشمند و ارزش‌آفرین باشد، لازم است تا قرار گرفتن در این فهرست به مالکان آن حمایت‌ها و توجهات مناسبی داشته باشد و قانونگذار برای خروج از ثبت با نادیده‌انگاری حقوق مالکان،

تولید بن بست نکرده باشد. بنابراین با توجه به سازوکارهای شکل گرفته شده در وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی از سال ۱۳۹۸ با عنوان هیئت بررسی اعتراض مالکان به اثر، فرصت رسیدگی و خروج قانونی آثار از فهرست نیز ممکن شود.

متن ماده (۴)

مالک مال غیرمنقولی که طبق این قانون از آثار ملی می‌توان محسوب داشت و همچنین هرکس که بر وجود چنین مالی پی ببرد باید به نزدیک‌ترین اداره مربوطه از ادارات دولتی اطلاع بدهد تا در صورتی که مقامات صالحه مقرر در نظامنامه اجراییه این قانون تصدیق نمودند که از آثار ملی است در فهرست آثار ملی ثبت شود.

ایراد شرعی^۱

• طبق نظر مجمع مشورت فقهی شورای نگهبان، الزام کردن به اطلاع دادن در مورد اموال غیرمنقولی که مالک شخصی دارند و مالک در مورد این کار رضایت ندارد، خلاف شرع است.

بررسی ایراد شرعی:

• اینکه ممکن است اموال غیرمنقول فردی دارای ارزش‌های میراثی و ملی به حساب آید و این ارزش هم جنبه خصوصی و هم عمومی دارد، نمی‌توان به واسطه مالکیت مطلق شخصی از مالکیت عمومی نسبت به ارزش‌های معنوی اثر چشم‌پوشی کرد. بنابراین با این پیش‌فرض که فرایند ثبت آثار دارای امکان خروج از فهرست آثار ملی را داشته باشد،

۱ صفحه اول نامه شماره ۹۲/ف/۶۸۰ به تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۱۷ در مورد دستور قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹/۸/۱۲ که مربوط به جلسه شنسودوشصت‌وسوم مجمع مشورتی فقهی نگهبان در تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۷ است.

همچنین سازوکار رسیدگی به آن در وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در نظر گرفته شود و در نهایت ظرفیت دیوان عدالت اداری برای رسیدگی به شکایات باقی مانده در نظر گرفته شود، ایراد شرعی وارده را می‌توان رفع کرد.

- در این زمینه می‌توان به قوانین جدیدی اشاره کرد که شورای نگهبان آن را تأیید نموده و نگرش متفاوتی نسبت به اطلاع‌رسانی از امکانات، اموال یا رویدادها خاص زندگی مردم بدون کسب رضایت از آنها برای منافع عمومی داشته است. برای مثال در ماده (۷) قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶، نگهداری سوابق ارباب رجوع، سوابق حساب‌ها و در صورت بروز معاملات مشکوک، گزارش به مراجع ذی‌صلاح امری قانونی در نظر گرفته شده است. یا در تبصره «۱» قانون اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۹۴ آمده است که کلیه اشخاص و مراجعی که به نحوی در جریان عملیات مربوط به مالکیت، نگهداری، انتقال، خدمات بیمه و معاملات دارایی‌های ذکر شده در این قانون هستند، موظف خواهند بود به ترتیبی که سازمان امور مالیاتی کشور مقرر می‌دارد، اطلاعات مربوط را به این سازمان ارائه دهند.

ایراد فنی:

از آن جهت که در ماده (۱۹) در مورد نظامنامه‌ای بحث شده است که تصویب آن قبل از انقلاب اسلامی و بدون توجه به ملاحظات شرعی رخ داده است و همچنین عنوان ادارات دولتی مربوط به موضوع این قانون به درستی مشخص و قابل تصریح است، متن حاضر نیاز به روزرسانی خواهد داشت.

نتیجه‌گیری

با توجه به مباحث مطرح شده به نظر می‌رسد لازم است در پیش‌نویس جدید تعاریف مفاهیم کلیدی به‌درستی شرح داده شود، فهرست‌های مجزا تعریف و تشریح شود، معیارها و مصداق‌های ثبت آثار ملی (با تأکید بر قوانین موجود و همچنین خالاهای موجود) ارائه شود، فرایند ثبت و رسیدگی به اعتراضات به‌صورت شفاف نگارش یابد. جای توجه دارد که مصداق‌های مذکور نباید موجب شرایطی شود که عمل ثبت آثار دچار مضیقه یا حصر شود. لذا پیش‌نویس مد نظر به‌شرح زیر است:

پیشنهاد پیش‌نویس:

پیش‌نویس اصلاح ماده (۱) تا (۴) قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹

ماده (۱) - تعاریف و مفاهیم

۱. آثار ملی: کلیه آثار منقول و غیرمنقولی که نشانه و یادگار ارزشمند از هویت، فرهنگ، مذهب، تاریخ، علم، صنعت، طبیعت و تمدن ایرانی و اسلامی ملت ایران به‌حساب آید و باید توسط دولت در کمال اصالت برای نسل‌های آینده مورد حفاظت و نظارت قرار گیرد. آثار ملی دارای حکم و لوح ثبت هستند که توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی صادر می‌شوند.

۲. آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی: کلیه آثار منقول و غیرمنقول که در سطح ملی خصوصیات آثار ملی را دارا نمی‌باشند یا هنوز به‌دست نیآورده‌اند، اما دارای ارزش‌های محلی یا منطقه‌ای باشند یا آثاری که در فرایند ثبت ملی قرار داشته باشند، تحت ضوابط و مقررات مختص (که توسط هیئت وزیران برای مدیریت اقدامات عمرانی در محدوده

عرصه و چگونگی حراست، حفاظت، تعمیر، مرمت و احیای اثر تنظیم شده است) برای نگهداری و حفاظت قرار خواهند گرفت. این آثار می‌توانند پس از طی مراحل قانونی برای ثبت اثر در فهرست آثار ملی که در این قانون شرح داده شده است، در فهرست آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی نیز قرار گیرند. این آثار همچون آثار ملی دارای حکم و لوح ثبت هستند که توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی صادر می‌شوند؛ ولی بر خلاف محدودیت‌های تعریف شده در مورد مداخله در حریم و عرصه آثار ملی، در صورت رعایت ضوابط و مقررات تعریف شده برای آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و حفاظت از اصالت اثر، امکان دخل و تصرف در بنا و عرصه آن برقرار است. مرجع رسمی اعلام نظر درباره واجد ارزش بودن آثار برای قرارگیری در فهرست‌های ذی‌ربط، اداره کل ثبت آثار با تأیید معاون میراث فرهنگی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است.

۳. داشتن جنبه عمومی: اثر از نظر جامعه یا مراکز فرهنگی دارای شأن عمومی باشد و توسط شورای‌های ملی ثبت آثار- به‌عنوان مرجع تشخیص این موضوع- این ارزش مورد تأیید قرار گیرد.

۴. منظر فرهنگی: محوطه‌هایی که به‌واسطه تعامل بین انسان و طبیعت ایجاد شده باشد و به‌لحاظ تاریخی، زیبایی‌شناسی، نژادشناسی یا مردم‌شناسی دارای ارزش شناخته شود. این منظر اساساً از تلاقی و توسعه ارتباط بین فرهنگ و طبیعت شکل می‌گیرد و به‌واسطه ارزش‌های فرهنگی که به‌دست می‌آورد، دارای ارزش حفاظت است.

۵. **مکان رویداد:** مکان‌ها و فضاهایی که به‌واسطه رخ دادن رویداد یا اتفاقی تاریخی در آن در سرنوشت بخشی از جامعه مؤثر بوده است، اما دارای فضای معماری یا کالبد مشخص نمی‌باشد.

۶. **شورای ملی ثبت:** شورای ملی ثبت همان شوراهای ملی ثبت آثار است که نهادی تخصصی در اداره کل ثبت آثار معاونت میراث فرهنگی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به‌حساب می‌آید که با عضویت وزیر به‌عنوان رئیس شورا، معاون میراث فرهنگی وزارت به‌عنوان نایب رئیس شورا، مدیر کل ثبت آثار وزارت به‌عنوان دبیر شورا، مدیر کل حراست وزارت به‌عنوان عضو ناظر تشکیل می‌شود. سایر اعضای شورا با توجه به موضوعات شورا (منقول، غیرمنقول، ناملموس و طبیعی بودن اثر) یا زمینه تخصصی و فنی (محیط‌زیست، اوقاف و اماکن متبرکه و...) به این شرح می‌باشند:

در شورای ملی ثبت آثار تاریخی و فرهنگی غیرمنقول به‌غیر اعضای مذکور، رئیس پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، مدیر کل حفظ و احیای وزارت، مدیر کل امور حقوقی و املاک وزارت، رئیس پژوهشکده باستان‌شناسی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، رئیس پژوهشکده ابنیه و بافت پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، رئیس ایکوموس ایران - شورای بین‌المللی بناها و محوطه‌های تاریخی (بدون حق رأی) و سه نفر صاحب‌نظر (بدون حق رأی) در زمینه میراث فرهنگی غیرمنقول از میان شخصیت‌های فرهنگی، اجرایی و دانشگاهی کشور به پیشنهاد معاون میراث فرهنگی وزارت و تصویب وزیر به‌صورت سالیانه، عضو می‌باشند.

در شورای ملی ثبت میراث فرهنگی ناملموس به‌غیر از اعضای شورای ملی ثبت، مدیر کل امور حقوقی و املاک وزارت، رئیس پژوهشکده هنرهای سنتی پژوهشگاه میراث

فرهنگی و گردشگری، رئیس پژوهشکده مردم‌شناسی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، رئیس مرکز مطالعات منطقه‌ای پاسداری از میراث ناملموس در آسیای غربی و مرکزی (مرکز تهران)، رئیس گروه ثبت میراث فرهنگی ناملموس اداره کل ثبت آثار وزارت و چهار نفر صاحب‌نظر (بدون دارا بودن حق رأی) در زمینه میراث فرهنگی ناملموس از میان شخصیت‌های فرهنگی، اجرایی و دانشگاهی کشور با پیشنهاد معاون میراث فرهنگی وزارت و تصویب وزیر به صورت سالیانه، عضو می‌باشند.

در شورای ملی ثبت میراث طبیعی به غیر اعضای مذکور، مدیر کل امور حقوقی و املاک وزارت، رئیس گروه میراث طبیعی اداره کل ثبت آثار وزارت، رئیس گروه میراث طبیعی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، ۶ نفر صاحب‌نظر (بدون حق رأی) در زمینه میراث طبیعی از میان شخصیت‌های فرهنگی، اجرایی و دانشگاهی کشور با پیشنهاد معاون میراث فرهنگی وزارت و تصویب وزیر به صورت سالیانه، عضو می‌باشند.

در شورای ملی ثبت آثار منقول به غیر اعضای شورای ملی ثبت، مدیر کل موزه‌ها و اموال منقول فرهنگی تاریخی وزارت، رئیس موزه ملی ایران، رئیس کمیته ملی موزه‌ها - ای‌کوم ایران (بدون حق رأی)، رئیس پژوهشکده باستان‌شناسی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، رئیس پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی - فرهنگی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری و سه نفر صاحب‌نظر (بدون حق رأی) در زمینه میراث طبیعی از میان شخصیت‌های فرهنگی، اجرایی و دانشگاهی کشور با پیشنهاد معاون میراث فرهنگی وزارت و تصویب وزیر به صورت سالیانه، عضو می‌باشند.

این شوراها حداقل ماهی یک‌بار در صورت وجود پرونده ثبتی، تشکیل جلسه

می‌دهند.

۷. هیئت بررسی اعتراض مالک به ثبت آثار: هیئتی فنی، حقوقی و دولتی که به منظور رسیدگی مستند به اعتراضات احتمالی مالکان به ثبت آثار در محل وزارت با توجه به درخواست‌های ارسالی مالکان حداقل هفته‌ای یکبار شکل می‌گیرد. اعضای این هیئت شامل ۷ نفر است که مدیر کل ثبت آثار وزارت به‌عنوان مسئول هیئت، مدیر کل امور حقوقی و املاک وزارت، مدیر کل بازرسی و پاسخگویی به شکایات وزارت و مدیر کل حراست وزارت به‌عنوان اعضای هیئت می‌باشند. سه نفر صاحب‌نظر دولتی بی‌طرف با تخصص فنی و حقوقی با انتخاب معاونت میراث فرهنگی وزارت به این هیئت اضافه می‌شوند. تصمیمات باید حداقل ۵ رای معتبر داشته باشد تا منجر به صدور رأی شود.

۸. وزیر: وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است.

۹. وزارت: وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است.

ماده (۲)

کلیه آثاری که توسط وزارت بر مبنای معیارهای تبصره «۱» این ماده دارای شأن ملی یا ارزش تاریخی شناخته می‌شوند و با حداقل یکی از مصداق‌های تبصره «۲» قابل تطبیق هستند، با رعایت ماده (۴) این قانون، پس از تأیید و ابلاغ توسط وزیر، جزء فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی شناخته می‌شوند و حسب عنوان فهرست (آثار ملی یا آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی) تحت حفاظت و نظارت دولت قرار خواهند داشت.

تبصره «۱»- معیارهای کلی زیر برای شناسایی شأن ملی یا اهمیت فرهنگی و تاریخی یک اثر می‌باشد:

۱. آثار تاریخی و فرهنگی غیرمنقول که قدمت آنها تا پایان دوره زندیه باشد واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی است.
۲. آثار تاریخی و فرهنگی غیرمنقول با جنبه عمومی که در دوره قاجاریه تا آغاز دوره مشروطیت ساخته شده اند، واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی است.
۳. آثار تاریخی و فرهنگی غیرمنقول با جنبه فنی و صنعتی که قدمت آنها تا پایان دوره پهلوی اول باشد واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.
۴. بناها، تأسیسات، محوطه‌ها، باغ‌ها، فضاها، مجموعه‌ها، اماکن و عمارت‌های سلطنتی یا حکومتی دوره قاجار و پهلوی واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.
۵. آثار تاریخی و فرهنگی غیرمنقول متعلق یا منسوب به رجال سیاسی، حکومتی، دیوانی، نظامی و قضایی شناخته شده و معتبر کشور با تشخیص وزارت، واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.
۶. آثار تاریخی و فرهنگی غیرمنقول متعلق یا منسوب به شخصیت‌های فرهنگی، مذهبی، علمی، ادبی و هنری شناخته شده و معتبر کشور با تشخیص وزارت، واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.
۷. آثار تاریخی و فرهنگی با کاربری عمومی اعم از پل‌ها، سراها، کاروانسراها، هتل‌ها، مهمانسراها، ایستگاه‌های راه‌آهن، قنوت، بیمارستان‌ها، درمانگاه‌ها، سدها، حمام‌ها، فرودگاه‌ها، کارخانجات، تأسیسات فنی و صنعتی که از قدمتی تا پایان دوره پهلوی اول

برخوردار باشند با تشخیص وزارت واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.

۸. بناها، تأسیسات، اماکن و فضاهایی که نشان‌دهنده تحولات شاخص و ارزشمند معماری، شهرسازی یا صنعتی معاصر باشد با تشخیص وزارت، واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.

۹. بناهای، تأسیسات، اماکن و فضاهایی که نشان‌دهنده الگوهای شاخص و واجد ارزش معماری و شهرسازی در سطح ملی یا منطقه‌ای بدون توجه به دوره تاریخی آن باشند، واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.

۱۰. آثار معماری و شهرسازی دوره معاصر کشور، ساخته شده توسط معماران و شهرسازان شهیر که ارزش و اهمیت آنها به تأیید شورای ملی ثبت آثار برسد، واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.

۱۱. اماکنی که براساس مستندات مورد تأیید شورای ملی ثبت آثار، مکان رخداد مهم سیاسی یا اجتماعی، یا اقتصادی، یا مذهبی، یا اعتقادی، یا فرهنگی، یا نظامی بوده‌اند با تشخیص وزارت، واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.

۱۲. آثار، بناها، تأسیسات و اماکنی که از نمونه‌های بی‌نظیر یا کم‌نظیر باقی‌مانده از یک سبک یا دوره‌های تاریخ معماری و شهرسازی در یک منطقه باشد، واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.

۱۳. آثاری از معماری و شهرسازی، تأسیسات، بناها، مکان‌ها و فضاهای صنعتی، اداری، خدماتی، حکومتی، نظامی، ورزشی و فرهنگی بدون توجه به زمان ساخت در صورتی که

از نظر تاریخی یا فرهنگی یا شأن ملی واجد ویژگی‌های کالبدی یا کارکردی یا معنایی خاصی هستند واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.

۱۴. مناظر فرهنگی، مکان رویدادها و آثاری که توأمان به‌وسیله انسان و طبیعت ایجاد شده‌اند و به‌لحاظ تاریخی، فرهنگی، منظری، زیبایی‌شناسی یا مردم‌شناسی دارای ارزش برجسته می‌باشند، واجد ارزش ثبت در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی است.

۱۵. علاوه بر معیارهای کلی فوق، چنانچه براساس اجماع نظر اعضای شورای ملی ثبت آثار یا تشخیص وزارت، حفاظت از اثری تاریخی یا فرهنگی ضروری تشخیص داده شود، آن اثر در فهرست آثار ملی یا فهرست آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی قرار می‌گیرد.
تبصره «۲»- مصداق‌های زیر به‌عنوان نمونه‌های برجسته ثبت شده در فهرست آثار ملی و آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی برای تطبیق با معیارهای تبصره «۲» می‌باشند:

۱. معبد چغازنبیل به شماره ثبت ۸۹۵ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت شماره ۱.

۲. محوطه تاریخی دوکوهه خوسف خراسان جنوبی به شماره ثبت ۱۰۱۸۴ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت شماره ۱.

۳. تخت سلیمان، خرابه‌های شهر و آتشکده به شماره ثبت ۳۰۸ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت شماره ۱.

۴. شهر تاریخی ماسوله به شماره ثبتی ۱۰۹۰ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت شماره ۱۱، ۱۲ و ۱۴.

۵. مجموعه ساختمان‌های سلوی تبریز به شماره ثبت ۳۲۱۶۶ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت شماره ۳ و ۱۳.
۶. ایستگاه راه‌آهن مرغزار خوزستان به شماره ثبت ۹۷ در فهرست آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی با معیار ثبت شماره ۳.
۷. عمارت خان‌یاور سلطانیه زنجان به شماره ثبت ۸۱ در فهرست آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی با معیار ثبت ۵ و ۹.
۸. تصفیه‌خانه آب گرگر ماهشهر با شماره ثبت شماره ۹۶ در فهرست آثار واجد ارزش فرهنگی و تاریخی با معیار ثبت شماره ۳.
۹. موزه آبگینه و سفالینه تهران با شماره ثبت ۲۰۱۴ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۶، ۹ و ۱۰.
۱۰. سد سپیدرود رودبار با شماره ثبت ۳۲۹۶۷ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۳ و ۱۳.
۱۱. خانه متین دفتری تهران به شماره ثبت ۳۱۸۸۱ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۵ و ۸.
۱۲. مهمانسرای شرکت نفت بابلسر به شماره ثبت ۲۰۹۷۳ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۷ و ۸.
۱۳. کاخ مظفری اوشان به شماره ثبت ۱۰۳۹۰ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۲ و ۴.
۱۴. مسیر ناصری به شماره ۳۲۸۷۵ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۲ و ۱۳.
۱۵. خانه حاج علی ارباب آمل به شماره ۳۱۲۱۰ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۵ و ۹.
۱۶. منظر فرهنگی اورامانات/هورامان به شماره ثبت ۳۲۸۹۰ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۱، ۱۲ و ۱۴.
۱۷. مسجد جامع خرمشهر به شماره ثبت ۳۰۰۰۰ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۱۱ و ۱۳.

۱۸. خانه جلال آل‌احمد تهران به شماره ثبت ۱۱۲۰۶ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۸۰۶.

۱۹. پادگان ۰۶ تهران به شماره ثبت ۳۲۵۱۵ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۳، ۸، ۱۱ و ۱۳.

۲۰. یادمان دهلاویه خوزستان به شماره ثبت ۲۱۲۴۱ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۹ و ۱۱.

۲۱. بنای برج آزادی تهران به شماره ثبت ۱۰۰۸ در فهرست آثار ملی با معیار ثبت ۱۵. تبصره «۳»- مجلس مکلف است به دلیل پویایی فرهنگ، اکتشافات جدید و یا لزوم به‌روزرسانی معیارها و مصداق‌های تبصره «۱» و «۲» ماده (۲)، با ارائه دلایل کارشناسی و مستند در بازه زمانی حداقل هر ۱۰ سال یک‌بار، اقدام به‌روزرسانی قانون نماید.

ماده (۳)

وزارت مکلف است از کلیه آثار ملی و آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی که تا زمان تصویب این قانون معلوم و مشخص شده است و حیثیت فرهنگی، مذهبی، تاریخی، علمی، صنعتی، طبیعی، منظرین، مکان-رویدادی و تمدنی خاصی دارد فهرست‌هایی برخط تهیه کند و بعدها هرچه از این آثار مکشوف شود به این فهرست ضمیمه نموده و در بازه‌های فصلی به جهت اطلاع عموم در دسترس همگان قرار دهد.

ماده (۴)

فرایند ثبت اثر در فهرست آثار ملی یا آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی شامل پنج مرحله شناسایی اثر، اعلام‌نظر درباره واجد ارزش بودن اثر، اطلاع‌رسانی عمومی و خصوصی به مالک اثر و رسیدگی به اعتراضات مالکین توسط وزارت می‌باشد که پس از طی مراحل فوق و

ابلاغ وزیر، وظایف مالک نسبت به اثر و حمایت‌های دولتی از اثر و مالک و متصرف قانونی اثر، تعلق خواهد گرفت. در صورت ناراضی بودن مالک از ثبت اثر، رسیدگی به اعتراض مالکین توسط دیوان عدالت اداری طبق اصل سی و چهارم قانون اساسی ممکن است و باید توسط قاضی دوره‌دیده و آشنا به حوزه میراث فرهنگی صورت گیرد.

تبصره «۱» - شناسایی آثار توسط ادارات کل استانی وزارت آغاز می‌شود. این ادارات مکلف هستند تا آثار پیشنهادی خود را پس از اخذ تأییدیه در هیئت ثبت آثار استان به منظور اعلام نظر رسمی به دبیرخانه شورای ملی ثبت آثار مستقر در اداره کل ثبت آثار وزارت ارسال کنند.

تبصره «۲» - پس از اعلام نظر اداره کل ثبت آثار وزارت، ادارات کل استان موظف خواهند بود که با فوریت ارزشمندی اثر پیشنهادی را از طریق قانونی (جراید کثیرالانتشار برای اعلام عمومی و ارسال پیام شخصی به صورت کاغذی یا الکترونیکی برای اعلام شخصی) به مالک یا مالکین ابلاغ نماید. مالک یا مالکین تا یک‌ماه فرصت خواهند داشت اعتراض خود در مورد ثبت اثر را از طریق اداره کل استانی به «هیئت بررسی اعتراض مالک به ثبت آثار» ارجاع دهد.

تبصره «۳» - «هیئت بررسی اعتراض مالک به ثبت آثار» با برگزاری جلسه و استفاده از مستندات جلسه شورای ملی ثبت و مستندات اعتراض مالک به ثبت اثر، با حضور مالکان به صورت عادلانه و بی‌طرفانه تشکیل جلسه می‌دهد و نتیجه جلسه در قالب صورت جلسه‌ای محرمانه به شورای ملی ثبت آثار ارسال می‌شود. شورای ملی ثبت آثار پس از بررسی مصوبه هیئت، متناسب با شأن و ارزشمندی اثر در مورد ثبت یا عدم ثبت اثر تصمیم‌گیری

می‌نماید. هرچند این تصمیم‌گیری نافی صلاحیت دیوان عدالت اداری در بررسی شکایات مالکان پس از طی فرایند ثبت و ابلاغ آن نیست.

تبصره «۴» - ثبت در فهرست آثار ملی یا آثار واجد ارزش تاریخی و فرهنگی توسط ابلاغ وزیر به کلیه دستگاه‌های ذی‌ربط و مالک جنبه قانونی خواهد داشت.

تبصره «۵» - در صورتی که مالک نسبت به ثبت اثر در فهرست آثار ملی همچنان شکایت دارد، می‌تواند از صلاحیت دیوان عدالت اداری برای طرح دعوی استفاده نماید. بنابراین لازم است تا دیوان عدالت اداری شرایطی فراهم سازد تا شکایات مالکان خصوصی به وزارت ابلاغ شود و جلسات درخواست خروج از ثبت آثار ملی به صورت حضوری، با حضور اصحاب رسانه و کارشناسان ستاد وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی برای دفاعیه فنی و حقوقی برگزار شود.

تبصره «۶» - مالک اثر غیرمنقولی که دارایی وی مطابق این قانون، احتمالاً ملی یا واجد ارزش تاریخی فرهنگی شناخته شود یا مطلع یا مطلعین (هر فرد یا سازمان حقیقی یا حقوقی) که از وجود چنین اثری مطلع شده باشد، مکلف خواهند بود که به نزدیک‌ترین اداره تبصره «۱» ماده (۴) این قانون، وجود اثر را اطلاع‌رسانی نماید. این اداره نیز مکلف است تا اثر معرفی شده را به‌عنوان آثار پیشنهادی خود در فرایند ماده (۴) قانون قرار دهد و نسبت به تعیین وضعیت ثبتی آن تا حداکثر دو ماه پیگیری نماید.

تبصره زیر به ماده (۵۵۸) فصل نهم از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۵ (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) و اصلاحات بعدی الحاق می‌شود:

تبصره - در صورتی که مالک اثر یا مطلع یا مطلعین (هر فرد یا سازمان حقیقی یا حقوقی) نسبت به اطلاع‌رسانی از وجود اثر به ادارات کل استانی وزارت میراث فرهنگی،

گردشگری و صنایع دستی به صورت عامدانه کوتاهی نماید و در آینده آسیبی به اثر وارد شود، حداقل به جرم معاونت در ارتکاب به جرائم علیه میراث فرهنگی مندرج در این قانون طبق ماده (۵۶۷) به قوه قضائیه طرح دعوی می شود.

منابع و مآخذ

۱. شادنوش، امیرحسین. دادرسی اداری در حوزه میراث فرهنگی، انتشارات مجد، ۱۳۹۵.
۲. گزارش کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، آسیب‌شناسی جایگاه دیوان عدالت اداری در خروج آثار تاریخی و فرهنگی از فهرست آثار ملی ثبت شده، شماره مسلسل ۱۷۸۲۷.
3. National Historic Preservation Act of 1966, as amended, 16 U.S.C. 470 *et seq.*, and E.O. 11593. National Historic Preservation Act of 1966, as amended, 16 U.S.C. 470 *et seq.*, and E.O. 11593.
4. National Historic Preservation Act of 1966, as amended, 16 U.S.C. 470 *et seq.*, and E.O. 11593, Code of federal regulations, Title 36, Chapter I/ Part 60/ 60.4 Criteria for evaluation